

H. WILLKE: KONTEKSTUALNO USMERJANJE Priložnost za nov razmislek o (Luhmannovi) sistemski teoriji

Povzetek. V tem članku je pozornost usmerjena na vprašanje, ali – in na kakšen način – je možna družbena regulacija v kompleksni, heterarhični («razsrediščeni») družbi. Izhajajoč iz domneve, da delo H. Willkeja (Univerza Bielefeld) ponuja v tem oziru morda enega od najbolj razdelanih raziskovalnih podvigov, izpostavljam njegove glavne koncepte in razlage, posebej pa se osredotočam na nocijo kontekstualnega usmerjanja (ali kontekstualne intervencije). Ta tip usmerjanja (regulacije) se nanaša na nehierarhično, decentralizirano in diskretno obliko intersistemske koordinacije. Ta predpostavlja minimalni skupni semantični okvir (sistem, ki namerava intervenirati v drugi sistem, mora »razumeti« in respektirati pogoje, ki določajo njegovo operiranje) ter sposobnost refleksije in učenja. Tu se pojavi teoretsko vprašanje, ali so samoreferenčno in operativno (primarno) zaprti sistemi (kot to postulira Luhmannova teorija) sposobni razviti to sposobnost. Analiza je odkrila, da bi bilo treba domnevo o samoreferenci nadomestiti s konceptom transferenčnih sistemov (torej sistemov, i so hkrati odprti in zaprti). Premisliti pa je treba tudi koncept emergence (ki je povezan z vlogo akterja) in postulat o popolni razsrediščenosti družbe.

Ključni pojmi: sistemski teorija, transferenčni sistemi, funkcionalna diferenciacija, emergence, regulacija.

Uvod: med teorijo in doktrino

Niklas Luhmann, utemeljitelj teorije socialnih sistemov, je nujnost paradigmatskega obrata v sociologiji gradil na prepričanju, da se ta veda ne more več razvijati zgolj na podlagi svoje spoznavne dediščine. Še več: »zajemanje iz rezervoarja tradicije« postaja neproduktivno in oddaljuje sociologijo od propulzivnih žarišč interdisciplinarnih diskusij. Izsledki le-teh naj bi bili osrednjega pomena za revitalizacijo sociologije in prenovo njenega kategorialnega aparata. Nastala je univerzalna in samoreferenčna teorija (kot Luhmann pravi svoji teoriji), čeprav na temelju tujih (eksternih) referenc (biologije, nevrofiziologije, kognitivne zna-

* Dr. Frane Adam, docent na Fakulteti za družbene vede.

nosti), ki naj bi sociologiji omogočila, da bi se konstituirala kot celovita sistem-ska teorija o družbi, ki ima na voljo vrsto med seboj povezanih kompleksnih pojmov in orodij. Vendar postaja v zadnjih letih vse očitneje, da Luhmannu »veliki met« ni uspel. Kritike in pripombe – tudi iz tabora, ki je z naklonjenostjo spremljal njegov teoretski razvoj – ki problematizirajo osrednje nosilne pojmovne stebre sistemske teorije ter temeljna izhodišča, kot sta operativno zaprtost podsistemov in zlasti avtopoeza, so čedalje pogostejše. Očitajo mu zanemarjanje vprašanja integracije, ontologizacijo komunikacije, izločitev akterja iz socialnih sistemov (prim. Schwinn 1995; Schmidt 1995).

Ker se je Luhmann premalo oziral na kritične pripombe in bil premalo inkluziven in preveč ekskluziven (avtopoetičen, torej), se je njegov teoretski sistem čedalje bolj spreminjal v doktrino. Ko sem pred šestimi leti prvič predstavljal tega avtorja oz. njegovo teorijo (Adam 1990), sem bil še prepričan o njeni perspektivnosti. Postajal pa sem vedno bolj skeptičen. Vendar pa zdaj nikakor ne mislim, da je sistemska teorija popolnoma odpovedala ali da ni vredno ukvarjati se z njo. Če sem iskren, moram povedati, da sem v *Helmutu Willkeju*, profesorju na Fakulteti za sociologijo v Bielefeldu (ZRN) in *Luhmannovemu sodelavcu* (in v nekem smislu tudi učencu), videl avtorja, ki poskuša ob pomoči sistemske teorije oživiti politično sociologijo in ponovno osmisliti zlasti vprašanje političnega usmerjanja in vloge države. Hkrati sem opazil, da se v nekaterih točkah odmika od Luhmannove ortodoksije, v številnih pa mu ostaja zavezan. Morda je to povezano z njegovo kariero, ki jo je začel kot razlagalec Luhmannove teorije (prim. Willke 1987, četrta izdaja, 1993). Kakorkoli že, Willkejeva zasluga je, da skuša iz abstraktne Luhmannove teorije potegniti prvine za oblikovanje *t.im. teorije srednjega dometa*. Njegov slog se precej razlikuje od Luhmannovega (ali od sloga nekaterih njegovih sodelovcev), je razumljivejši, uporablja sociološke prisposobe, celo razne podatke in ponazoritve. V bistvu kar dobro lovi ravnotežje med »veliko teorijo« (grand theory) in empirično evidenco oz. konkretnimi empiričnimi podatki in rezultati socioloških analiz. Moje interpretacije in analize njegovih (glavnih) tekstov kažejo – če povem vnaprej – podobo nedoslednega, toda tudi inovativnega avtorja.

Med apologijo in revizijo: ponovni razmislek o samoreferenčnosti, razsrediščanju in emergenci

Moderna družba je strukturirana po načelih funkcionalne diferenciacije. V Luhmannovi sistemske teoriji je to spoznanje radikalizirano do skrajnih konsekvenc. Ne samo, da ne obstaja več noben podsistem, ki bi reprezentiral družbo kot celoto, in da družba razpade v niz delnih (in komunikacijsko zaprtih) sistemov, ki sledijo svojim posebnim in partikularnim interesom in racionalnostim. V nasprotju s klasično sociološko tradicijo od Spencerja do Parsonsa, so tudi možnosti za tematizacijo družbene (re)integracije izredno omejene. Izhaja se pač iz postavke, da mora sociološki opis (tematizacija) upoštevati morfogogenetski (evolucijski) proces rastoče avtonomizacije funkcionalnih področij.

Ta radikalizacija v pojmovanju funkcionalne diferenciacije in njenih konsekvenc je (bila) možna samo tako, da so bili v teorijo vpeljani trije oz. štirje koncepti: samoreferenca (avtopoeze), razsrediščenje in emergenca. Nanje se sklicuje tudi Willke, vendar pa jim tudi daje nove poudarke in jih v marsičem revidira; to je tudi razumljivo, saj je njegova glavni namen proučiti možnosti usmerjanja (regulacije) v visoko kompleksnih (post)modernih družbah.

1. Samoreferenca ali transferenca

Kot pravi Muench – in verjetno se je treba z njim strinjati – je glavno protislovje, v katerem se giblje Willke, to, da skuša tezo o avtopoezi preseči s konceptom kontekstualnega usmerjanja kot oblike intersistemske koordinacije in integracije, ne da bi si ji načelno tudi odpovedal (Muench 1994). Vendar pa se Willke tesno približa ideji transference, ki je po mojem mnenju (o tem v nadaljevanju) ustrežnejša – v primerjavi s pojmom samoreferenčnosti – za opis sistemov, ki so hkrati zaprti in odprti. Vtis je, da Willke nekako enači samoreferenco in avtopoezo oz. oba pojma vidi kot dve plati iste medalje. Ali na kratko: gre za dva atributa avtonomnega sistema. Naj navedem tole njegovo trditev: »Avtonomni sistem je torej sistem, ki z avtopoetičnim samousmerjanjem ohranja specifične, s svojimi selekcijskimi merili in s svojim načinom operiranja zarisane odnose z okoljem« (Willke 1993,44). Zanimivo je, da Willke nekje pravi (morda tudi v tihi polemiki z Luhmannom), da »se je treba odpovedati vsem biološkim analogijam« (Willke 1994, 142), hkrati pa ohranja pojem avtopoeze, za katerega pravi celo biolog Maturana, ki ga je prvi uporabil, da ni primeren za aplikacijo na socialne sisteme – ti naj bi bili po njegovem le samoreferenčni, ne pa avtopoetični (prim. Škrlep 1995). Vtis pa je, da je za njega osrednji pojem vendarle samoreferenčnost, in ne avtopoeza. Toda tudi kar zadeva ta osrednji pojem, lahko opazimo različne poudarke, morda celo nihanja v opredelitvah. Ortodoksnemu pojmovanju sledi s trditvijo o asimetriji med zaprtostjo in odprtostjo oz. samoreferenco in tujo ali eksterno referenco (Fremdreferenz). Takole pravi: »Ti sistemi so najprej in predvsem zaprti sistemi, odprti pa zaradi svoje zaprtosti in v skladu s to zaprtostjo...njihova specializiranost in nezdružljivost ter racionalnosti in zakonitosti, naravnost prepovedujejo preprosto izpolnjevanje zunanjih pričakovanj in zahtev« (Willke 1993, 100). Ideja tuje ali eksterne reference, ki omogoča strukturalno zvezo (strukturelle Kopplung) z okoljem do neke mere seveda omili strogost izjave o samoreferenčnosti (Willke 1993, 41), ne more pa odgovoriti na vprašanje, »na kakšen način so ti sistemi zaprti in na kakšen odprti« (prav tam). Problem je tudi to, da si teorija socialnih sistemov ne postavlja še bolj pomembnejših vprašanj, namreč, ali so vsi socialni sistemi enako zaprti oz. samoreferenčni, ali so lahko vsi »enako« avtonomni« in ali si vsi lahko privoščijo lagodnost, da ne dopustijo, da jih okolje »iritira«. Kdaj je ta neresponzivnost posledica visoke stopnje notranje kompleksnosti in kontingenčnosti in kdaj le posledica organizacijske inerce ali »investiranih interesov«?

Sistem temeljnega raziskovanja je prav gotovo bolj samoreferenčen (in manj

odvisen od okolja) kot sistem razvojno-tehnološkega raziskovanja. To seveda Willke ve in tudi podrobno razčlenjuje (prim. Willke 1995, 260), vendar iz te kibernetike tretjega reda (Muench 1994), torej iz (lastnega) opazovanja (ali preverjanja) sistemsko-teoretskega opazovanja tega, kako se sistemi med sabo opazujejo, ne potegne kakšnih pomembnih eksplicitnih konsekvenc. Videti je, da tudi sam ne verjame, da je možno samo s pojmom strukturalne zveze, s tezo o primarnosti samoreferenčnosti itd. pojasniti odnose med delnimi sistemi oz. med njimi in okoljem. Zato tudi večkrat uporablja pojme prepletenost (Verflechtung, Verschraenkung), interferenca, interpenetracija (n.pr. Willke 1993, 105; 1995, 188). Lahko se sicer strinjamo s tem, da ti pojmi niso v nasprotju s tezo o (relativni) avtonomiji delnih sistemov, vendar pa je popolnoma jasno, da usmerjajo pozornost k problemu, ki ga Willke takole opiše: »Ta na kratko predstavljena napetost med *delno* (podčrtal F.A) avtonomijo funkcionalno diferenciranih posebnih družbenih področij ter nujnostjo njihove medsebojne povezanosti in usklajenosti v okviru družbe označuje globoko dilemo modernih družb« (Willke 1993, 44). Ali drugače povedano: v ospredju zanimanja ni toliko vprašanje, ali raziskovanje operativne notranje zaprtosti ali celo avtopoeze, temveč vprašanje o »posebnem načinu kombinacije ali povezave med samoreferenco in zunanjo referenco, tj. kombinacije nanašanj na lastno sistemsko logiko in nanašanj na razmere v zunanjem okolju« (Willke 1994, 60). Lahko pa si drzemo trditi, da je Willkejevo vztrajanje pri avtopoezi in primarni samoreferenci izrazito nekonsistentno. V bistvu samoreferenčnost in samousmerjanje kar sam postavlja pod vprašaj na konkretnem primeru ekonomije: »Moja domneva pa je vendarle, da sta ideja in realnost avtonomne, operativno zaprte in samoreferenčno se usmerjajoče ekonomije prestopili svoj zenit. Jedro sodobnih sprememb je, kot je bilo že povedano, to, da je nezanemarljiv delež novih proizvodov, proizvodnih postopkov, storitev in finančnih instrumentov odvisen od znanja« (Willke 1995 a, 268). Na nekem drugem mestu pravi, da bi se ekonomija morala odpovedati temu, da bi sama določa merila ekonomske racionalnosti; ekonomsko delovanje bi bilo treba presojudati glede na njegovo zasidranost v civilni družbi (tu prvič uporabi ta termin, ki je po sistemsko-teoretski plati popolnoma redundanten) (Willke 1994, 209). Ekonomija je torej zmerom bolj odvisna od znanosti, tehnoloških inovacij in politične infrastrukture na temelju znanja. To pa pomeni, da mora svoje interne operacije prilagajati drugim podsistemom in da mora biti pozorna na njihove »outpute«. Celo več: iz omenjenega navedka lahko razberemo, da vodi razvojna dinamika modernih družb v povečevanje (delno)sistemskih interdependenc in dependenc na račun indenpendenc (avtonomije). O avtopoezi seveda tu ne more biti niti govora, tudi sam pojem (primarno) samoreferenčnih sistemov je potrebno modificirati.

Nastavke za to modifikacijo ponuja sam Willke, ko na nekaterih mestih v dveh knjigah (Willke 1993, 1994) omenja možnost *transferenčne* narave socialnih sistemov. V bistvu ta pojem vključuje bolj fleksibilno pojmovanje odnosa med zaprtostjo in odprtostjo sistema. Willkejeva razlaga je: »Šele urejeno prepletanje obeh perspektiv, oscilacija med zunanjo referenco in samoreferenco v 'transferenčnih operacijah' (Braten 1984), vodi k tisti vrsti avtonomije ali pre-

udarne samodeterminacije, ki ustreza idealnemu tipu funkcionalno diferencirane, nehierarhično urejene družbene strukture« (Willke 1993, 43). Čeprav govori Willke samo o transferenčnih operacijah, pa ne vidim nobenega zadržka za zamenjavo pojma samoreferenčnih sistemov s pojmom *transferenčnih sistemov*. Ti neko notranjo avtonomijo še ohranjajo, ne moremo pa v zvezi z njimi govoriti o asimetriji med zaprtostjo in odprtostjo oz. o primatu zaprtosti (samoreference). Šele tako opredeljeni sistemi so zmožni presegati svojo lastno identiteto v smislu sposobnosti za refleksijo na podlagi empatije (prim. Willke 1993, 43); šele to nekemu delnemu sistemu omogoča, da spozna učinke svojih operacij na okolje (da si sebe zamišlja v položaju nekoga drugega) in da kot opazovalec rekonstruira samoopis drugih delnih sistemov. To je izhodišče za instruktivno interakcijo in sistemski diskurs, brez katerih si usmerjanja v smislu funkcionalne koordinacije ne moremo niti predstavljati.

Tezo o transferenčni naravi socialnih sistemov lahko dodatno utemeljimo tudi z razlikovanjem med kodom in programom. Pri analizi struktur sistema je treba razlikovati dve ravni, kodiranje in programiranje. Na ravni kodiranja v obliki binarnega shematizma (resnica/neresnica, vlada/opozicija itd.) se sistem izdiferencira oz. se konstituira kot samostojna entiteta, hkrati pa se oblikuje v operativno zaprt (delni) sistem. Programi pa so »vnaprej dani pogoji za pravilnost selekcije operacij« ter omogočajo konkretizacijo in operacionalizacijo zahtev, ki so postavljene pred sistem, in v tem smislu omogočajo neko variabilnost pri izvajanju funkcije. Pomembno je to, da na ravni programa sistem lahko – ne da bi izgubil svojo s kodom določeno identiteto – zamenja svoje strukture (se nekem smislu reorganizira). To je povezano z možnostjo in sposobnostjo *učenja*. Z razlikovanjem koda in programa dobi sistem možnost, da hkrati operira kot zaprti in odprti sistem (povzeto po Luhmann 1986, 90– 91). Relativno avtonomijo in s te relativno operativno zaprtost zagotavlja sistemu predvsem binarni kod, program pa daje možnost za večjo fleksibilnost, učenje in refleksijo; to omogoča večjo resonanco do okolja oz. višjo stopnjo intersistemskega diskurza in s tem odprtosti.

2. Razsrediščenje (heterarhija)

Druga plat funkcionalne diferenciacije je dekompozicija družbe v ohraplo (horizontalno) policentrično in heterarhično omrežje delnih sistemov. Ti sistemi so sicer razlikujejo glede na funkcije, ki jih opravljajo, vendar so si med seboj enakovredni; med njimi ni odnosov podrejenosti oz. nadrejenosti ali nadvlade. Noben delni sistem ne more že vnaprej postavljati zahtev po vodilni poziciji. Kot pravi Luhmann (1984), (post)moderne visoko kompleksne družbe nimajo ne središča ne vrha. Ta razsrediščenost (ki, mimogrede zelo spominja na Derridajev pojem dekonstrukcije) pomeni tudi odsotnost funkcionalnega področja, ki bi v družbi skrbel za reintegracijo oz. funkcionalno koordinacijo razsrediščenih delov.

Willke seveda idejo razsrediščenosti sprejema. V eni od svojih knjig pa naka-

že možnost nekoliko bolj diferenciranega odnosa do tega vprašanja. Navaja namreč misel H. v. Foersterja, da je treba heterarhijo razumeti kot načelo potencialnega vodstva. V kompleksnem omrežju temelji avtoriteta za usmerjanje celote pri tistem delu, ki ima na voljo najpomembnejšo (optimalno) informacijo (nav. po Willke 1992, 65). Willke na podlagi tega sklepa, da noben sistem ni vnaprej (apriori) upravičen do vodilne pozicije. To drži, vendar Foerster misli, da je do nje upravičen aposteriori, potem, ko »dokaže«, da ima na voljo informacije, ki so v danem položaju za neko družbo zelo (ali celo življenjsko) pomembne. Spet lahko omilimo strogost teze o razsrediščanju s tem, da rečemo, da je lahko začasno možna nadvlada ali prednost enega od delnih sistemov, ki ima – glede na okoliščine in naloge, ki si jih postavi neka družba – največjo (informacijsko) zmogljivost za reševanje problemov (ki so seveda tudi integracijski problemi). Naj navedem tale primer: pred leti se je v Italiji uveljavila teza, da politična korupcija in mafija zavirata razvoj družbe; največ informacij o tem je imel pravosodni sistem in ta je v resnici postal če ne vodilni, pa vsaj pomembnejši od drugih, denimo, političnega sistema. Nesporno je, da je pravosodni sistem nekaj časa opravljal integrativno vlogo za celo družbo.

Kot bomo videli v nadaljevanju (ob diskusiji o intermediarnih pogajalskih sistemih), moderne družbe sploh niso tako razsrediščene. Strukturiranost in dinamika teh družb nista določeni samo s procesi (funkcionalne) diferenciacije; opravljanje imamo tudi z nasprotnimi procesi dediferenciacije, ki jih sistemska teorija premalo upošteva. Le tako si lahko razlagamo Buckleyjevo izjavo, da so družbe do zdaj presenečale z vedno novimi dokazi svoje izredne stabilnosti (nav. po Willkeju 1993). Radikalno pojmovanje teze o razsrediščeniosti pa vodi tudi v izgubo pojma družbe, saj se kot edina realiteta uveljavijo delni sistemi. Tako Habermas pravi, da v popolnoma razsrediščeni družbi ni več prostora in možnosti za skupno družbeno komunikacijo, za samotematizacijo družbe kot celote, saj ta razpade na delne sisteme, ki sami s seboj komunicirajo v svojih posebnih jezikih in kodih. Neki drugi avtor ugotovlja, da ni več jasno, del česa (družbe kot sistema) so delni sistemi in za koga oz. v imenu koga izpolnjujejo (legitimirajo) svoje funkcije in pravi: »Toda ni jasno, kaj prispeva referenca na družbo k sistemskim operacijam, (družba) ne daje nobenih informacij in je v tem smislu ‚prazni korelat‘ za samoreferenco« (Schwinn 1995, 207).

3. Emergenca

Emergenca je pojav ali proces, ki je (kot je bilo omenjeno v prvem poglavju v tej knjigi) konstitutiven za sociologijo. Pomeni pa tole: skupine, organizacije ali družbe ne moremo obravnavati kot agregata posameznikov, ki sestavljajo te nove celote ali povezave. Lastnosti celote (sistema) niso zvedljive na lastnosti delov, celota morda ni nekaj več kot vsota agregiranih delov, je pa vsekakor nekaj drugega (Willke 1993 b, 100). Te nove celote oz. agregacije razvijejo novo nadindividualno dinamiko, ki se ne da pojasniti (samo) z delovanji posameznikov. Iz te pojasnitve izhajata dve reperkusiji, prva (ki nas najbolj zanima) se

nanaša na odnos med delovanjem (posamezniki) in sistemom, druga pa je je povezana s pojmom kompleksnosti.

Tudi glede vloge posameznikov in njihovega delovanja v okviru emergentnih lastnosti sistema je Willke precej nedorečen. Tako v eni od svojih knjig na primeru družine razlaga odnos med novim emergentnim redom in posamezniki oz. člani družine. Tu sicer pravi, da konstituiranje družine kot družbene realnosti oz. socialnega sistema odvisno tudi od posameznikov, ki jo sestavljajo, toda »ta sistem naj bi bil izrazito neodvisen od ‚svojih‘ individuuumov« (Willke 1993a, 19). Pravi namreč, da člani družine ne morejo s svojim delovanjem spremeniti nekaterih dejstev, ki so odločilna za moderno družino, denimo, ločitev gospodinjstva od gospodarskih funkcij, emancipacija žensk itd. Vprašanje, ki ostaja pri Willkeju vseskozi odprto, pa je tole: Ali emergentni red in kompleksnost socialnih sistemov popolnoma izločita delovanje posameznikov ali pa ti ohranijo možnost (variabilnega, morda tudi kontingentnega) odzivanja na ta red in ta red brez tega odzivanja ni možen? Tu se kar vsiljuje primerjava z že omenjeno tezo Maturane, po kateri prenos avtopoeze na socialne sisteme ni smiseln. To argumentira ravno na primeru družine, ki je po njegovem »sistem, v katerem osebnosti usklajujejo svoja delovanja v svojem skupnem življenju« (nav. po Škrlep 1995, 783). Zato družina ne more biti avtopoetičen sistem (lahko je pa samoreferenčen sistem). Omenjeni biolog, ki je v marsičem inspiriral Luhmanna, pravi, da je največja napaka, ki jo je naredil ta avtor (Luhmann), ta, »da izpusti ljudi ... izpusti dinamiko transformacije ljudi, ki izhaja iz usklajevanja delovanj ... (prav tam). Medtem ko sociolog Willke na primeru družine utemeljuje avtopoetičnost, jo biolog Maturana negira.

Vendar pa Willke, kot je razvidno že iz razlage družine, posameznika iz sistema ne izloči popolnoma; res pa je, da tu nima jasnega odgovora. Tako denimo pravi, da sistemska teorija sili v to, da se natančneje razlikuje med deležem, ki ga imajo v konstrukciji realnosti v neki organizaciji osebe, in deležem, ki ga imajo pravila, etabrirane rutine, pričakovanja »in druge oblike anonimnih komunikacijskih struktur« (Willke 1994, 153). Večkrat govori o sistemih kot realiteti, ki se je ne da zvesti samo na delovanje oseb (Willke 1994, 157). To pomeni, da so tudi posamezniki pomembni.¹ Toda na kakšen način? Willkeja ovira pri odgovoru na to vprašanje zlasti pojmovanje komunikacije in delovanja, ki ga je prevzel od Luhmanna. V tem smislu kritizira Habermasa, da ne razlikuje med delovanjem in komunikacijo, kajti delovanje je vezano na posameznika, komunikacija pa je (lahko) impersonalna, če je povezana s simbolnimi mediji (denarjem, močjo itd) ali drugimi simbolnimi sistemi, ki po Willkeju (1993, 20–21) lahko funkcionirajo brez posameznikov (in se v tem smislu rekurzivno in cirkularno reproducirajo). Vendar, ali je komuniciranje možno brez delovanja posameznikov? Sistemska teorija pravi, da je to možno, vendar, kot pravi

¹ Nekje Willke pravi, da je treba pripisati samostojno sposobnost za delovanje in strategijo razen osebam tudi »korporativnim akterjem in drugim kolektivnim akterjem« (Willke 1995, 55). Iz tega jasno izhaja, da osebe (posamezniki) niso samo pasiven objekt sistemske (emergentne) dinamike. Vendar njihov status ostaja nejasen.

Habermas za ceno zapiranja komunikacije v v okviru enovalentnih delnih sistemov in opustitve polivalentnega družbenega komuniciranja.

V Luhmannovi teoriji so ljudje kot psihični sistemi izločeni iz socialnih sistemov oz. so premeščeni v okolje socialnega sistema. Mimogrede, Willke to razlaga kot priznanje avtonomije in idiosinkratičnosti posameznika (Willke 1994, 157). Po drugi strani pa zadenemo ob mesto, kjer ta avtor izrecno govori o tem, da so »ljudje kot člani (počrtal Willke) nekega socialnega sistema tisti, ki imajo posebno pomemben odnos do tega sistema« (Willke 1993, 59). Moram reči, da si te izjave ne znam dobro obrazložiti. Če so ljudje res člani socialnega sistema, potem ti sistemi niso avtopoetični, ker je nepretrgan niz impersonalnih komunikacij »kontaminiran« z delovanjem. To spet pomeni, da bi moral Willke opustiti pojem avtopoeze ...

Da Willke nima izdelane elaboracije odnosa med posameznikom in emergentnim redom sistema priča tudi tale trditev: »Funkcijski sistemi se namreč ne morejo braniti pred dogodki, ki so relevantni v njihovem jeziku in po njihovih selekcijskih kriterijih« (Willke 1993, 105). Tako naj bi se ekonomski podsistem nujno odzval na tehnološke inovacije, politika na pravne predpise itd. Vendar, ali je res tako? Vsaj kar zadeva gospodarstvo, lahko rečemo, da se podjetja ali pa nacionalna gospodarstva na nove tehnologije in izume odzivajo zelo različno, tako v časovnem smislu kot v smislu organizacijskih sprememb, ki so nujne za implementacijo nove tehnologije. Zato so ena uspešna, druga manj uspešna. Tu se moramo vrniti k pojmu transferenčnosti, ki smo ga povezali z razlikovanjem med kodom in programom. Program omogoča učenje, refleksijo, empatijo. Tisti sistem, ki je programsko bolj razvit in fleksibilen, je verjetno tudi bolj uspešen v odzivanju na pomembne dogodke v okolju in je sposoben te dogodke vgraditi v svoj način operiranja. Ali se da tukaj odmisлити vlogo posameznikov? Po mojem mnenju ne. Ravno variabilnost v odzivanju na te dogodke se da pojasniti z idiosinkratičnimi lastnostmi oz. motivi² individualnih in skupinskih akterjev. Emergenca in kompleksnost res ustvarjata nove strukture, ki se jih ne da zvesti na delovanje posameznikov, toda brez tega delovanja se ne da pojasniti variabilnosti v obnašanju teh struktur.

Kontekstualno usmerjanje (regulacija)

Tako kot je funkcionalna diferenciacija konstitutivna za moderne družbe, tako je tudi problematična, celo destruktivna. Res je, da teorija (kot je bilo že naznačeno) v tem pogledu pretirava (kriva pa je nesrečna avtopoeza), je pa vendarle Willkejeva zasluga, da se je posvetil tudi negativnim posledicam funkcionalne diferenciacije in rastoče kompleksnosti. Naj navedem tole njegovo misel: »Vsaka družbena teorija mora danes upoštevati, da so funkcionalno diferencirane druž-

² Družba ni samo komunikacijsko dogajanje, temveč je »energetsko« gledano neizogibno povezana z motivi, interesi in delovanjem akterjev. V nasprotju s Parsonsom, pa Luhmann nima kategorialnega aparata za dojetje teh razsežnosti (Schwinn 1995, 212).

be svoje občutno povečanje specializiranosti, učinkovitosti in opcij drago plačale s centrifugalno dinamiko, ki je stopnjo hipotetičnosti, samoogroženosti in tveganosti teh družb povečala do mere, ki jo imajo mnogi opazovalci že za neobvladljivo« (Willke 1993, 111). Pravi pa, da so te negativne posledice ali eksternalitete ostale v sistemski teoriji netematizirane (Willke 1995, 124). Kaj je razlog za tako stanje? Odgovor je preprost: Luhmannova privolitev v spontanost evolucije (kar je spet povezano z njegovim konceptom avtopoeze) ali kot sam pravi: »Za preživetje (družbe) zadošča evolucija« (Luhmann 1984, 645). Tu mu Willke prvič ostro ugovarja in na njegov stavek nekoliko ironično odgovarja: »Kdo danes še lahko verjame v to?« (Willke 1993, 119). S tem v zvezi predlaga razmislek o možnostih civiliziranja evolucije. Temeljno vprašanje je, kako v visoko kompleksni in diferencirani družbi tveganja vzpostaviti pogoje za višjo stopnjo funkcionalne koordinacije in bolj usklajeno »proizvodnjo« in distribucijo opcij in tveganj. Kakšen tip usmerjanja (regulacije) je ustrezen za tako družbo?

Civiliziranje evolucije pomeni v bistvu »kompatibilizacijo divergentnih logik in racionalnosti« (Willke 1995, 128). To je pomembno ne samo za izoblikovanje racionalne identitete družbe, temveč tudi v smislu razvojne prodornosti. V tem pogledu obstaja več možnosti. Vendar pa niso vse sprejemljive ali realistične. Možnost dediferenciacije prav gotovo ni sprejemljiva; na primeru socialističnega eksperimenta se je izkazala za razvojno insuficientno (v omejeni obliki je dediferenciacija navzoča tudi v demokratičnih kompleksnih družbah, kot je bilo že omenjeno). Na drugem polu tega kontinua možnosti je zaupanje v (ko)evolucijo, v možnost spontanega samoreguliranja družbe.³ Toda videli smo, da ta oblika pravzaprav poraja negativne posledice, ki izvirajo iz neuskkljenih opcij. Do neke mere je v demokratičnih družbah možno uporabljati hierarhično, neposredno intervencijo – ki jo izvaja politični sistem – vendar je za Willkeja ta možnost vedno bolj nerealistična. To pomeni, da niti ideja samousmerjanja niti ideja eksterne (direktnega) usmerjanja ni zadovoljiva. Rešitev bi bilo treba poiskati v »urejeni prepletenosti obeh perspektiv« (Willke 1994, 63). Kar bi bilo potrebno in nujno narediti je tole: »... povezati liberalni model samoorganizacije in samousmerjanja z možnostjo, da se v operacijsko delovanje vpelje restrikcije v smislu samoomejevanja ali samonaveze (Selbstbindung), ki bi omogočale, da v medsebojni igri funkcijskih sistemov nastane ‚viabilna‘ (t.j. preživetja sposobna, uporabna in morda razumna) celota« (Willke 1994, 51). To bi bil edini realističen in sprejemljiv način družbene reintegracije.

Willke govori v tej zvezi o (decentralizirani) kontekstualni intervenciji ali kontekstualnem usmerjanju (Steuerung). Tu gre za diskretno vplivanje, pri katerem se nova informacijska in opsijska ponudba prilagodi kontekstu, ki je razumljiv sistemu, v katerega se želi intervenirati. Ta te impulze vgradi v svoj način

³ Evolucija ima pomen naključnega vzajemnega prilagajanja z majhnimi koraki. Enak pomen spontane vgrajenosti v socialne sisteme ima tudi »muddling through«, ki se zadovolji s tem, da probleme rešuje, kratkoročno, inkrementalistično (postopoma). Vendar ne upošteva prihodnosti in je v nevarnosti, da jo preseneti nepreviden dogodek ali problem (Willke 1993, 53; 115).

operiranja v smislu usmerjanja za samousmerjanje. Prva predpostavka te oblike »civiliziranega« poseganja v samodejnost evolucije, se pravi v samoreferenčnost in samousmerjanje funkcijskih sistemov, je povezana s pojmom refleksije. Ta je opredeljena kot »bolj intenzivirana oblika samoreference, v kateri se sistem intencionalno usmerja k svoji identiteti in k njenim učinkom v okolju« (Willke 1993, 112). Sposobnost zaznave učinkov (tudi negativnih) sistemskih operacij (ki tvorijo ogrodje identitete) je prvi pogoj za samokontrolo in samoomejevanje. Za to pa je potrebna tudi distanca od svoje identitete in ta tip samorefleksije je najzahtevnejša oblika učenja (Willke 1993, 115). V bistvu gre tu za refleksivno racionalnost, ki jo Luhmann (1986, 247) imenuje tudi ekološka racionalnost – v zvezi s tem bi kontekstualno regulacijo lahko označili tudi kot ekosistemsko regulacijo. Po eni strani imamo (funkcijski) sistem, v katerega se namerava intervenirati – ta mora biti torej sposoben reflektirati posledice svojih operacij oz. delovanj na okolje – po drugi strani pa mora biti sistem, ki intervenira ali ima usmerjevalno pobudo, sposoben, da rekonstruira samoopis oz. dekodira semantično kodo prvega sistema. Z drugimi besedami: obstajati mora pripravljenost sistema, v katerega se intervenira, za sprejemanje novih oz. alternativnih informacij in opcij, intervenirajoči sistem pa jih mora formulirati v zanj (za sistem, ki je predmet intervencije) razumljivi obliki. Oblikovati se mora minimalni *skupni pomenski in kognitivni okvir*; šele na ta način se razvije instruktivna interakcija v obliki intersistemskega *diskurza*, ki predstavlja nekakšen forum, kjer se srečujejo predstavniki različnih podsistemov. V tej zvezi je pomembna tale opredelitev: »Sistemske diskurzi označujejo poskus obvladovanja divergentnih racionalnosti in interesov organiziranih in kolektivnih akterjev v pogajalskih sistemih. Pogajalski sistemi, ki jih ustvarjajo interakcije med udeleženi akterji, so sistemi tretje vrste, 'tretje instance' z lastno identiteto, zgodovino in racionalnostjo. Njihov osrednji funkcijski problem je stabiliziranje negotovega ravnotežja, saj se ne smejo preveč oddaljiti ('ločiti') od involviranih sistemov, hkrati pa ne smejo dopustiti, da bi se jih polastili le nekateri akterji« (Willke 1993, 125). *Intermediarni pogajalski sistemi* (kot denimo razne koncentrirane akcije, paritetne oz. večpartitne komisije za koncipiranje znanstvene, zdravstvene in drugih politik, socialno partnerstvo in razni neokorporativistični aranžmaji) so tako osrednji mehanizem kontekstualnega usmerjanja. Tu pa se odpira nekaj vprašanj.

Na vprašanje, ali so ti posredovalni pogajalski sistemi v modernih družbah bolj izjeme ali pravila, ima Willke pripravljena vsaj dva odgovora. Po eni strani pravi, da se moderne družbe na dezintegrativne pojave sicer odzivajo, vendar nezadostno (1993, 86, 111), po drugi strani pa se da iz nekaterih njegovih izjav sklepati, da so vsaj nekatere družbe prepredene s temi sistemi (prim. tudi 1995, 61–62). Tako pravi: »V nasprotju s konfliktno teorijo o družbi, ki trmasto vztraja pri pomembnosti manifestnih konfliktov, je mogoče opaziti, da so moderne družbe prepredene z obilico najrazličnejših neokorporativističnih pogajalskih sistemov. Ti segajo od znanstvenih svetov, koncertiranih akcij v zdravstvu ali radiotelevizijskih svetov, združenj za standardizacijo, mešanih teles, mešanih teles za razvojno politiko, pa vse do obilice tehnokorporativističnih aranžmajev v raziskovalni politiki in politiki poklicnega izobraževanja«

(Willke 1993, 95). Tu bi omenil teoretske konsekvence. Če se pridružimo prve-
mu odgovoru, potem seveda potrdimo tezo o samoreferenčnosti, razsredišče-
nosti in s tem o družbeni dezintegraciji. Drugi odgovor pa te teze ne potrjuje
in nas ponovno vrača k reviziji teh konceptov, ki smo se je že lotili v prvem
poglavju.

Drugi sklop vprašanj je povezan z opredelitvijo intermediarnih pogajalskih
sistemov kot 'instanc tretje vrste', ki imajo svojo lastno identiteto in zgodovi-
no. Očividno je, da gre tu za instance, ki jih Muench (1984) imenuje interpen-
tracijske cone, ki uravnavajo medsebojno prežemanje med dvema ali več siste-
mi. Willke o njih govori kot o sistemih. Toda, ali so res »pravi« sistemi? To
prav gotovo niso sistemi z binarnim kodom, okoli katerega se organizira (avto-
poetična) komunikacija, vzpostavlja meja (in specifičen odnos) do okolja ipd.
Morda bi jih lahko označili kot *proto-sisteme*, se pravi tvorbe, ki še niso sistemi
in niso več sistemi,⁴ nastanejo pa lahko le na podlagi domneve, da so funkcijski
sistemi sposobni tranferenčnih operacij (in da torej niso v prvi vrsti samorefe-
renčni sistemi). Iz njih se torej lahko (po določenem času) oblikujejo pravi
sistemi (oz. nastanejo dolgoročneje funkcionalne enote). Ilustrativen primer je
v tem pogledu socialna politika v obliki socialne države oz. države blaginje, ki
se je konstituirala kot interpenetracija med politiko in ekonomijo, lahko pa so
te cone oz. tretje instance začasne ali zgolj »projektne« narave; ko izpolnijo
svojo nalogo (ali se izkažejo kot nesposobne da bi jo rešile), prenehajo delova-
ti. Kot opozarja Willke (1993, 82), pa je njihova osrednja naloga to, da zmanj-
šajo vzajemno netransparentnost funkcijskih sistemov ter med dva ali več siste-
mov porazdelijo stroške in tveganja. S tem pa izboljšajo tako regulativno kom-
petenco (pristojnost) kot performanco (uspešnost). Zlasti v navezavi na državo
(politiko), ta ima kompetenco, toda njena performanca (zlasti, če jo hoče dose-
či na hierarhičen način) je zaradi kompleksnosti in vendarle divergentnih logik
podsystemov (tudi, če jih označimo kot transferenčne) precej dvomljiva.

Willke ostaja v analizi intermediarnih pogajalskih sistemov nedorečen, ne
samo zaradi tega, ker ne uvidi njihove »protosistemske narave«, temveč tudi,
ker ne izdelava tipoloigje teh mehanizmov kontekstualnega usmerjanja (prim.
tudi Habermas 1992, 430) glede na njihov status, čas trajanja, stopnjo instituci-
onaliziranosti in legitimnosti ter način komuniciranja z matičnimi sistemi.

Kljub tem pomanjkljivostim pa Willke lahko pokaže na tole povezavo:
obstoj intermediarnih pogajalskih mehanizmov, zlasti neokorporativističnih,
prispeva k učinkovitejši družbeni regulaciji, ta pa vodi k večji razvojni uspeš-
nosti in propulzivnosti. V tem okviru so zlasti pomembne tele ugotovitve
(Willke 1995a, 60–61; 116–117);

1) Verjetnost uspešne družbene regulacije na podlagi »koncertacije« intere-
sov in neokorporativističnih aranžmajev (ki sicer modificirajo klasično pojmo-
vanje demokracije, vendar ne postavlja pod vprašaj funkcionalne diferenciacije)
je večja v t.i. pogajalskih demokracijah kot v demokracijah z večinskim (volil-

⁴ Tu se opiram na Luckmannovo definicijo protosociologije (glej poglavje o Schuetzu) in na
njegov opis protoinstitucije (Luckmann 1987).

nim) sistemov (torej večja v Avstriji, Belgiji, Nizozemski kot v Novi Zelandiji, Veliki Britaniji ali Franciji);

2) Izjemi pri tem pravilu sta ZDA in Japonska. Prva je zaradi razdrobljene politične strukture odvisna od pogajanj. Vendar manjkajo visoko organizirane interesne asociacije na socialnopolitičnem in ekonomskem področju, ki bi vsilile nujnost koncertiranja oz. pogajalskih odnosov. Japonska pa je, kljub svojemu večinskemu modelu, tradicionalno usmerjena na koncertiranje in, kot pravi Willke, je s svojimi gospodarskimi in tehnološkimi uspehi dokazala vse prednosti »koncertiranega družbenega usmerjanja«.

3) Glavna slabost oz. ovira stabilizacije pogajalskih sistemov v neokorporativizmu je v asimetriji asociacij; nekatere imajo več moči in možnosti veta kot druge. To pa onemogoča oblikovanje kompromisov.

4) Najmočnejši pritisk po koncertirani obliki regulacije prihaja iz okolja in je povezan z (mednarodno) kompetitivnostjo znanstveno-tehnoloških, gospodarskih in socialnopolitičnih sistemov regulacije, vključno z infrastrukturnimi sistemi druge generacije (podatkovna oz. informacijska »superavtocesta«, novi prometni, energetske, edukativni sistemi).

5) Ti pritiski naj bi pospešili prehod od posameznih neokorporativističnih aranžmajev k splošnemu modelu pogajalske demokracije;⁵

6) Moč pogajalskih sistemov je v tem, da uravnovesijo egoistično logiko trga in paternalistično logiko hierarhije in s tem ohranjajo nizke transakcijske stroške. Nasproti trgu postavljajo dolgoročnejšo orientacijo in koherenco, nasproti hierarhiji večjo fleksibilnost in responzivnost. Če tega niso sposobni, ne opravljajo svoje regulativne in razvojne funkcije, ker v obliki »negativne koordinacije« dovoljujejo samo to, kar ne moti njihovih pozicij in parcialnih interesov.

Supervizijska država

Država in politika imata v okviru kontekstualne regulacije še posebno vlogo. Glavno izhodišče systemske teorije je, da država ni več instanca, ki bi bila nadrejena družbi, v bistvu je le »samoopis političnega sistema« in je v tem smislu eden od družbenih (delnih) sistemov. Politika samo sebe razume kot državo, ta je njena infrastruktura ali, »država je reprezentativni akter političnega sistema« (Willke 1993, 96). Kot delni družbeni funkcijski sistem je politika (država), kot pravi teorija, samoreferenčna in tudi nima nobene posebne vodilne ali usmerjevalne vloge za celotno družbo. Z drugimi besedami, to ni sistem, ki bi reprezentiral družbo kot celoto. To so načelna izhodišča. Z nekaterimi njihovimi vidiki in implikacijami se je moč strinjati, vendar se da dokazati – in Willke nam je pri

⁵ Tu bi moral biti Willke bolj natančen. Ni namreč jasno, kje se uveljavlja splošni model pogajalske demokracije (zаметki zanjo prav gotovo obstajajo), še posebej, če pomislimo na zadnje analize, ki govorijo o krizi neokorporativizma (vsaj v nekaterih zahodnoevropskih državah) in uveljavljanju neoliberalne regulacije. Verjetno gre za močno protislovne in heterogene procese.

tem s svojimi izjavami v veliko pomoč – da politika ni primarno samoreferenčna ter da je usmerjevalna vloga – seveda o njej lahko govorimo le v določenem okviru in z omejitvami – tega sistema nesporna.

Glavna funkcija politike ni samo sprejemanje kolektivno zavezujočih odločitev (kot ponavadi to funkcijo opredeljuje Luhmann 1986, 169), temveč tudi zagotavljanje kolektivnih dobrin (Willke 1992, 8). Vprašanje pa je, ali politika lahko izvaja to funkcijo samo na podlagi medija moči in kako razlagati razlikovanje med kodom in programom. Odgovoru na to vprašanje se bomo približali iz dveh zornih kotov, prvi se nanaša na infrastrukturo, temelječo na znanju, drugi pa na idejo supervizijske države.

Naj začnem s temle citatom: »V politično urejenih družbah sta usmerjevalni medij moči in za njegovo aktiviranje izgrajena infrastruktura na podlagi moči zadnja instanca« (Willke 1995, 168). Zgodovinsko gledano smo imeli najprej opravka s pravno državo, ki je slonela na moči, sicer ne na arbitrarni moči, temveč na pravno kodirani (legitimni) politični moči. Je pa ta pravna infrastruktura zadostovala za urejanje odnosov v (nastajajoči) tržni družbi. Rastoča tveganka in socialni stroški industrijske družbe so privedli do nastanka socialne politike oz. socialne države. Ta je zahtevala politično infrastrukturo na podlagi denarja (geldbasierte Infrastruktur). V zadnjem desetletju pa se v čedalje bolj izostreni obliki kažejo obrisi družbe znanja (Wissensgesellschaft), v kateri so organizacije, ki se ukvarjajo z znanjem in informacijami ključnega razvojnega pomena (Willke 1995, 256; 141). Iz tega procesa izhajajo za državo (politiko) nove naloge. V prvi vrsti gre za izoblikovanje infrastrukture na podlagi znanja (wissensbasierte Infrastruktur), ki mora celotno družbo oskrbovati s kolektivnimi dobrinami – Willke jim pravi tudi kolateralne dobrine; te naj bi spodbujale oblikovanje sistemske inteligence kot edinega stabilnega razvojnega resursa v neki teritorialni ali nacionalni enoti. Gre za tri oblike inteligence: za inteligentno infrastrukturo (zlasti informacijsko in telekomunikacijsko infrastrukturo), organizacijsko ekspertizo »implicitnega znanja« ter inteligenco, ki je navzoča v izobrazbeni, kvalifikacijski in učni ravni prebivalstva (Willke 1995, 252).

Znanje je torej kolektivna (kolateralna) dobrina, za katero mora politika ustvariti na eni strani posebno spodbujevalno infrastrukturo, na drugi strani pa tudi kontrolno infrastrukturo v obliki protiekspertize (Gegen-Expertise) in celo »politične kontrole na znanju temelječih tehnologij« (Willke 1995, 258). Poudarek je torej tudi na preventivni državi, na državi, ki bi zmogla zmanjševati negativne učinke (eksternalitete) in tveganja sodobne tehnologije (vključno z genetiko, atomsko energijo ipd.). Posegi so upravičeni, ko se pokažejo učinki inovacij, ki so dvomljivi glede na varstvo okolja ali človeško dostojanstvo, nika- kor pa ni moč posegati v temeljno znanost (kot že rečeno, je ta bolj samoreferenčna kot razvojno in aplikativno raziskovanje). Da bi bila država (politika) kos tem novim nalogam, se mora sama opremiti z znanjem in ekspertizo, ki bi ji koristila pri usmerjanju in kontroli. V bistvu Willke s tem razširja funkcije političnega sistema in vprašanje je, kaj ostaja od njegove »samoreferenčnosti« in enovalentnosti (binarni kod!). Popolnoma jasno je, da je *politika funkcijski sistem, ki je organiziran okrog več medijev (kodov), ne samo moči (ta je celo v*

ozadju), temveč tudi prava, denarja in znanja. Gre za polivalenten, transferenčen delni sistem, ki mora v odnosih z drugima dvema poglavitnima sistemoma, ekonomijo in znanostjo, ustvarjati vedno nove modularne mrežne povezave in interpenetracijske cone.

Podoben rezultat dobimo tudi, če v grobih obrisih rekonstruiramo Willkejevo idejo države kot nadzornega organa oz. supervizijske države (Supervisionsstaat, v angleščini uporablja tudi pojem »proactive state«). Politični podsistem postane tu instanca supervizije ali revizije temeljnih odločitev, ki so jih sprejeli drugi podsistemi (Willke 1992, 335). kako to, da politika lahko opravlja to nalogo, ko pa so (po Luhmannu in Willkeju) vsi podsistemi enakopravni oz. istega ranga? Odgovor je v specifični funkciji politike, ki mora prevzeti odgovornost za produkcijo oin zagotavljanje za družbo nujnih dobrin (Willke, prav tam). Po drugi strani pa naj bi supervizija ne pomenila popravljanja napak drugih, temveč bolj opozarjanje na kratkoročnost in kratkovidnost v odločanju. Poudarek naj ne bi bil na poučevanju in neposredni kontroli, temveč na spodbujanju drugih podsistemov, naj premislijo o alternativah, spremenijo svojo opcijsko politiko, naj skratka, »preizkusijo hipotetične realitete« (Willke 1992, 338). Pomembno pa je priznanje, da politični podsistem lahko (legitimno) intervenira v druge podsisteme, da bi izpolnil svojo funkcijo sprejemanja odločitev in zagotavljanja kolektivnih dobrin. In ravno v tem je specifičnost politike (Gerhards 1993), ki lahko v nekaterih pogledih uveljavi svojo informacijsko premoč (Foerster). Politika oz. supervizijska država je torej specializirana za opazovanja drugega reda (opazovanja opazovanj drugih podsistemov), kot pravi Willke (1992, 336), to pa pomeni, da mora biti sposobna nastopati kot transferenčni (in ne primarno samoreferenčni) funkcijski sistem.

Kot vemo, se države oz. politični sistemi obnašajo različno, različne so njihove zaznave odločitev in še zlasti kolektivnih dobrin, ki jih morajo zagotoviti. Države ne tvorijo samo institucije, temveč tudi (ali predvsem) ideje. Opravka imamo z različnimi političnimi režimi, ki vsebujejo prevladujoče koncepte države in njene vloge kot instrumenta za zagotavljanje javnih dobrin. Režim se torej nanaša na predstavo o prednostnih nalogah v zvezi z odločanjem in zagotavljanjem dobrin. V isti državi (družbi) se v posameznih zgodovinskih obdobjih pojavljajo različni režimi. Čeprav je možno, da se institucije zelo malo spreminjajo, pa ideje o tem, kaj bi morala početi država, zelo oscilirajo (npr. v ZDA od reagonomike do Clintonovih idej). Ali z drugimi besedami: »Država torej označuje zaokroženo regulativno idejo o misiji politične skupnosti v nekem časovnem obdobju. Pomeni bolj ali manj koherenten sklop načel in pravil za definicijo in implementacijo legitimnih javnih ciljev« (Willke 1995b, 14). Vprašanje pa je, ali gre tu za samoopis politike v smislu, da politična skupnost sama določi, kaj so njene prioritete, ali pa v tem procesu sodelujejo tudi drugi akterji. Willke najprej poudarja, da je to, kar se vzpostavi kot politično vprašanje, odvisno od samoopisa nacije (nation), od njenega kolektivnega spomina; kljub temu pa pride do sklepa, da politika sama odloča o tem, kaj so njene prioritete itd. Tako pavi: »Pomembno je dojeti, da ne odloča o obsegu politike nobena druga institucija kot politika sama – kar je še en dokaz jasne samoreferenčnosti« (Willke 1995b,

13). To je trditev, ki ne bi prenesla empirične verifikacije. Prav gotovo je v tej zvezi pomembna politična javnost, saj posreduje političnemu sistemu teme in stališča, ki so relevantna za presojo njegovih nalog. Politična javnost pa ni preprosto del politike, temveč je posrednica med družbo in politiko (Gerhards 1993, 23). Tu lahko navežemo na program (v nasprotju s kodom): politika se ne uči le iz svojih izkušenj, ampak so pomembne tudi spodbude od zunaj. Skratka: politika je hkrati odprt in zaprt delni sistem, se pravi, da ima tudi »nekaj« samoreferenčnosti, vendar nikakor ne moremo v tej zvezi govoriti o »jasni samoreferenčnosti«. Če naj bo njena vloga spodbujanje kooperacije med divergentnimi interesi različnih (ekonomskih) akterjev in to, da pomaga pri »preseganju kolektivno iracionalnih posledic agregiranja individualno racionalnega obnašanja...« (Willke 1995b, 26), potem je to možno samo na podlagi transferenčnosti. Delno pa je treba korigirati tudi tezo o razsrediščenosti in prav gotovo je potreben nov premislek o vlogi individualnih in kolektivnih akterjev ter njihovi sistemski pogojenosti in idiosinkratičnosti.

Sklepne ugotovitve

Te korekcije in razmisleke je Willke (delno) že opravil. Njegov problem je, da ostaja v teoretskem in doktrinarnem smislu razpet med ortodoksijo in revizijo, med zavezanostjo Luhmannovim idejam in izsledki, do katerih ga je pripeljala njegova lastna (realnosti bližja) analiza. Zato je večkrat neoprejemljiv ali celo nekonsistenten in protisloven. Vendar pa je hkrati tudi inovativen. Naj v tej zvezi že enkrat omenim idejo kontekstualnega usmerjanja, ki nam v novi luči kaže vlogo države v intersistemski koordinaciji. Gre za idejo, ki je uporabna tudi za razlago postsocialističnih družb (prim. Adam 1994), posebej, ko je treba odgovoriti na vprašanje o razvojni in intervencijski vlogi državi v okviru globalne razvojne strategije. Če sem še bolj natančen, gre za vprašanje industrijske politike, ki se je mnogi (zlasti ekonomisti) branijo, češ da posega v avtonomijo tržnega gospodarstva. Čeprav mnoge izkušnje – najbolj sveže nam ponujajo t.i. azijski štirje mali tigri – kažejo, da je razvojno naravnana industrijska politika zelo pomemben vzvod gospodarskega napredka, pa jo nekateri še vedno enačijo izključno z državnim intervencionizmom in neligitimno pravico države, da izbere podjetja ali gospodarske veje, ki jih bo podprla in jim omogočila prodor na tuje trge. Vendar ne obstajata samo dve možnosti, namreč trg naj izbere ali država naj izbere, temveč je treba razmišljati bolj strateško: industrijska politika naj se izvaja v okviru kontekstualne regulacije, v okviru pogajalskih intermediarnih sistemov, kjer ima država (morda) vlogo supervizorja, ne pa »preceptorja« (Willke 1992), ki bi natančno in vnaprej predpisoval pravila igre.

LITERATURA

- Adam, F. 1990. Prispevek Niklasa Luhmanna k razvoju sistemske teorije. Nova revija, št. 96-99, Ljubljana.
- Adam, F. 1994. After Four Years of Democracy: Fragility and Stability. Special Issue of Družboslovne razprave, št. 14-15, Ljubljana.
- Gerhards, J. 1993. Neue Konfliktlinien in der Mobilisierung oeffentlicher Meinung. Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Habermas, J. 1992. Faktizitaet und Geltung. Suhrkamp, Frankfurt.
- Luckmann, T. 1987. Ueberlegungen zur Ausbildung historischer Institutionen aus sozialem Handeln, Kulturanthropologie. Duncker & Humblot, Berlin.
- Luhmann, N. 1984. Soziale Systeme, Suhrkamp, Frankfurt.
- Luhmann, N. 1986. Oekologische Kommunikation. Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Muench, R. 1984. Die Struktur der Moderne, Suhrkamp, Frankfurt.
- Muench, R. 1994. Politik und Nichtpolitik. Politische Steuerung als schoepferischer Prozess. Koelner Zeitschrift fuer Soziologie und Sozialpsychologie, let. 46, št.3.
- Schmidt, S.J. 1995. Vse izgublja svojo drugačnost. Intervju (Šlibar N.). Razgledi, 3. marec, Ljubljana.
- Schwinn, T. 1995. Funktion und Gesellschaft. Zeitschrift fuer Soziologie, let. 24, št. 3, F. Enke V., Stuttgart.
- Singer, O. 1993. Die Wirtschaftspolitik und ihre Experten, v: Czada R./Schmidt M.G. (ured.), Verhandlungsdemokratie, Interessenvermittlung, Regierbarkeit. Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Škrlep, A. 1995. Maturana pred Luhmannom: kognicija, socialni sistemi in komunikacija. Teorija in praksa, let. 32, št. 9-10, Ljubljana.
- Willke, H. 1987. Systemtheorie (2. Auflage). Gustav Fischer Verlag, Stuttgart.
- Willke, H. 1992. Ironie des Staates. Suhrkamp, Frankfurt.
- Willke, H. 1993. Sistemska teorija razvitih družb, FDV, Ljubljana.
- Willke, H. 1994. Systemtherie II: Interventionstheorie. Gustav Fischer Verlag Frankfurt.
- Willke, H. 1995a. Systemtheorie III: Steuerungstheorie. Gustav Fischer Verlag, Stuttgart.
- Willke, H. 1995b. The Proactive State. Preface to a Vision of the American Polity, University of Bielefeld (rokopis); izšlo v: Willke H./Krueck K./Thorn C. (ured.), 1995: Benevolent Conspiracies. The Role of Enabling Technologies in Welfare of Nations, de Gruyter, Berlin/New York.